

تحلیل کیفری جرم سقط جنین

(تاریخ دریافت ۱۳۹۸/۱۲/۰۲، تاریخ تصویب ۱۳۹۹/۰۶/۱۲)

علی احمدپور بخوانی

چکیده

سقط جنین، به معنای پایان یافتن بارداری در هر مرحله‌ای است که زندگی نوزاد در جریان است. در جرم بودن سقط جنین در هر مرحله از آن شکی نیست و اختلاف تضاد نظریات که انگیزه اصلی این بررسی نیز بوده، تنها در نوع مجازات مرتکب آن است که در تعلق گرفتن دیه بسته به شرایط و سن جنین نیز تقریباً اختلافی به چشم نمی‌آید و اختلاف در مجازات تعزیری (از حقوق موضوعه) و مهمتر از همه اینکه آیا با تحقق شرایطی امکان اجرای قصاص برای این عمل وجود دارد یا مطلقاً قصاص براساس استدلالاتی قابلیت اجرا در این موارد خاص را ندارد می‌باشد. سقط جنین زمانی مستوجب مجازات است که جرمی رخ داده باشد پس در واقع زمانی که سقط جنین جنبه درمانی داشته باشد یعنی اگر ادامه حاملگی تهدید جانی یا خطر مرگ برای مادر داشته باشد و یا جنین بعد از تولد دچار مشکل یا بیماری مانند عقب افتادگی ذهنی بشود با طی شدن مراحل قانونی مجوز سقط جنین صادر می‌گردد و مجازاتی اعمال نمی‌شود. در این مقاله قصد داریم به بررسی کلی جرم سقط جنین بپردازیم و ابعاد جزایی و کیفری جرم سقط جنین را در قالب یک مقاله مورد مذاقه قرار دهیم.

واژگان کلیدی: سقط جنین، حمل، نطفه، رحم، دیه جنین، بارداری

بخش اول: تعریف جنین و مراحل آن

جنین یعنی آنچه در شکم مادر پنهان است که آغاز آن از ابتدای آبستنی و انتهای آن لحظه ما قبل تولد است، از نظر فقهی جنین از (جن) گرفته شده است؛ و در مقررات راغب آمده است اصل الجن.. عن الحاسه؛^۱ به قلب نیز (جان) می گویند چرا که قلب در وسط سینه پوشیده شده است؛ و به پر نیز (مجن و مجنه) می گویند زیرا که صاحب خود را می پوشاند. جنین به بچه ای گفته می شود که در بطن مادر است و بطن و رحم مادر او را می پوشاند. و از دید پنهان می دارد. جمع آن اجنه است. «وَإِذْ أَنْتُمْ أَجْنَةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ»^۲. به هر حال جنین بر وزن فعلیل به معنای مفعول است. یعنی پوشانده شده از نظر ما، بوسیله بطون و شکم مادر و در قرآن مجید به این پوشش اشاره شده است.^۳ دکتر جعفری لنگرودی در ترمینولوژی حقوق می گوید: «جنین در لغت به معنی پوشیده و مستورات و فرزندان مادام که در رحم مادر است جنین نامیده می شود. مبدأ جنین ابتدای آبستنی است و انتهای آن لحظه ماقبل ولادت است.^۴ «با توجه به ضوابط عرفی، دوران حاملگی اصولاً به دو دوره تقسیم می شود. دوره اول از تاریخ انعقاد نطفه شروع و تا زمان حلول و نفخ روح در آن ادامه می یابد که این دوره به حیات جنینی معروف است. دوره دوم از تاریخ حلول روح در جنین آغاز و تا زمان وضع حمل توسط زن ادامه پیدا می کند این دوره حیات زیستی نامیده می شود.»^۵ «با نگرش به ماده ۸۵۲ قانون مدنی که اشعار می دارد اگر حمل در نتیجه جرمی سقط شود، موصی به؛ به ورثه او می رسد، مگر اینکه جرم مانع ارث باشد» و طبق ماده ۸۷۵ همین قانون شرط وراثت؛ زنده بودن جنین در حین فوت مورث است و اگر حملی باشد، در صورتی ارث می برد که نطفه او حین الموت منعقد بوده و زنده هم متولد شود. اگرچه فوراً پس از تولد بمیرد.^۶ می توان مبدأ حیات را از تاریخ انعقاد نطفه

^۱ - قرآن کریم. سوره نجم. آیه ۳۲

^۲ - الخلقکم فی بطون امهاتکم خلقاً من بعد خلق فی ظلمات ثلث .

^۳ - لنگرودی. جعفر. ترمینولوژی حقوق. تهران انتشارات گنج دانش. صفحه ۲۰۱

^۴ - شامیاتی. هوشنگ. حقوق کیفری اختصاصی. جلد اول. صفحه ۴۰۴ - ۴۰۳

^۵ - قانون مدنی. فصل چهارم و پنجم. تدوین جهانگیر منصور. چاپ ۱۳۸۴. مواد ۹۵۲ - ۸۵۷

محسوب و پایان آن را زمان تکامل فیزیکی جنین و مرحله قبل از دمیده شدن روح در آن تلقی نمود.^۱ حیات زیستی عبارت است از علایم رسوخ روح در جنین مانند حرکت کردن و شنیده شدن صدای قلب جنین که به وضوح در نیمه دوم حاملگی یعنی چهارماه ونیم بعد از شروع حاملگی آغاز و تا زمان وضع حمل ادامه دارد.^۲

بند اول: مراحل تشکیل جنین

از ترکیب نطفه مرد (اسپرم) با تخمک زن (اوول) موجود زنده جدیدی پدید می‌آید که به آن جنین^۳ می‌گویند. این موجود جدید که منشأ پیدایش انسان است؛ معمولاً پس از ۷ ساعت و نهایتاً ۲۴ ساعت پس از نزدیکی هستی می‌یابد. و حدود ۳۰ ساعت پس از لقاح به مرحله دو سلولی می‌رسد و با ادامه تقسیمات سلولی تعداد سلول‌هایش افزایش می‌یابد و در روز سوم پس از لقاح تعداد سلول‌ها بالغ بر ۱۶ عدد خواهد شد. تخمک بارور شده، بدین سان رو به تکامل است ولی مشخص نیست که منجر به انسان شود؛ زیرا تخمین زده می‌شود که پنجاه درصد تمام حاملگی‌ها؛ در مراحل ابتدایی دوره حاملگی یعنی دو تا سه هفته پس از لقاح و قبل از اینکه زن از بارداری خود مطلع گردد؛ منجر به سقط خود به خودی می‌گردد.^۴ هفته چهارم تکامل قلب رویان (موجود جدید) شروع به پدیدن می‌کند و اندام و دستگاه‌های مهم بدن انسان تا هفته هشتم تشکیل می‌شود. در ماه پنجم تمامی اندام تشکیل و حتی ابرو و موی سر نیز قابل مشاهده اند. در طی این ماه معمولاً حرکات جنین توسط مادر به خوبی قابل درک است.^۵ در کتب روایی و فقهی از این مرحله یعنی چهار ماه ونیم و پنج ماهگی و محسوس

^۳ - شامبیاتی. هوشنگ. حقوق کیفری اختصاصی. جلد اول. صفحه ۴۱۳ - ۴۱۲

^۴ - همان منبع. صفحه ۴۱۳

^۳ - (Fetux)

^۴ - سالدر تی. ۱۳۶۷. جنین شناسی پزشکی لانگمن. چاپ اول. مترجم ماندانا اعرابی و فرید رئیس زاده. تهران موسسه

انتشارات تیمورزاده. صفحه ۴۱ - ۴۲

^۵ - همان منبع. صفحه ۶۸ - ۸۹ - ۹۵

شدن حرکات جنین برای مادر تعبیر به ولوج روح شده است.^۱ در حدیثی از امام صادق روایت شده است که فرمودند: «اذا مضت خمسة اشهر فقد صارت فيه الحياه»^۲ یعنی بعد از ۵ ماهگی حیات (روح) در آن حلول می‌کند. جنین در ماه ششم یا نیمه اول ماه هفتم به درجه ای از تکامل جسمانی می‌رسد که اگر در این زمان متولد شود؛ می‌تواند با مشکلات فراوان زنده بماند. در صورتی که جنین روال طبیعی خود را طی کند بالاخره ۲۶۶ روز یا ۳۸ هفته پس از لقاح؛ (۹/۵ ماه) به طور تکامل یافته و در حالی که به صورت مستقل قابلیت حیات دارد به صورت انسانی زنده از مادر متولد می‌گردد. بنابراین مبدأ جنین ابتدای آبستنی است و انتهای آن لحظه‌ی ماقبل ولادت می‌باشد.^۳ وجه تسمیه این موجود به جنین که از «اجتنان» به معنی مستور بودن گرفته شده است آن است که این موجود جدید در رحم زن پنهان شده است.^۴ همچنین به آن؛ حمل نیز گفته می‌شود؛ زیرا به منزله باری است که مادر حمل می‌کند.

بخش دوم: مفهوم سقط جنین از دیدگاه‌های مختلف و علل عمدۀ سقط

کلمه سقط در لغت به معنی افتادن، سقوط کردن، انداختن و خارج شدن، از بین رفتن و واقع شدن است.^۵ ابن منظور گفته است: سقط، یسقطُ مسقوطاً در لغت به معنی افتادن و انداختن و واقع شدن است. در زبان عربی گفته می‌شود: «سقط شیء من یدی» یعنی وسیله از دست من افتاد. در حدیثی از پیامبر (ص) نقل است: «علی الخیر سقطت» یعنی بر کسی که از آن آگاه است، واقع شد. همین‌طور «اسقطت الناقه» یعنی شتر فرزندش را انداخت.^۶ در کتاب القاموس المحیط آمده است: «سقط الولد من بطن امه»: یعنی فرزند از شکم مادرش خارج شد،

۱- جیبی‌العاملی. زین‌الدین. الروضه البهیة. بیروت دار العالم اسلامی. جلد ۱۰. صفحه ۲۹۳

۲- عاملی. شیخ حر. (۱۳۹۸م). وسائل الشیعه. تهران: المکتبه الاسلامیه. چاپ پنجم. جلد ۱۹. صفحه ۲۴۰

۳- لنگرودی. جعفر. ترمینولوژی حقوق. تهران انتشارات گنج دانش. صفحه ۲۰۱

۴- جیبی‌العاملی. زین‌الدین. پیشین. صفحه ۲۹۸

۵- جوهری. کلمه سقط طریحی. جلد ۲. صفحه ۲۸۶

۶- ابن منظور. (۱۹۹۰م). لسان العرب. الطبعة الاولى. دارالفکر بیروت. جلد ۷. صفحه ۲۱۶

همچنین «سقط» (بکسر سین)؛ به معنی فرزند ناقص؛ و «سقیط» به معنی فرزند ناقص العقل است.^۱ همچنین سقط در فقه و حقوق؛ در اصطلاح فقها به معنی خارج شدن جنین از رحم مادر، قبل از کامل شدن آن است. به عبارت دیگر اگر جنین قبل از پایان دوره حمل و کامل شدن به صورت مرده از رحم خارج شود، بدان «سقط» گویند. مانند آن که جنین در شش ماهگی به صورت مرده از رحم خارج گردد.^۲ با نظر به معنای مذکور سقط در اصطلاح فقه به همان معنای لغوی است؛ با این فرق که سقط در لغت دارای معنای عام است ولی در اصطلاح فقه برای سقط جنین به کار می رود. در واقع به حذف یا بیرون آمدن یا بیرون آوردن رویان یا جنین مرده یا زنده از رحم، سقط جنین یا «آفگانه شدن» گفته می شود و اما قانون مجازات اسلامی که در جلسه مورخ ۱۳۷۰/۹/۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام با تصویب ماده ۵ آن، بدانگونه که قبلاً در مجلس شورای اسلامی تصویب شده بود به تصویب نهایی رسید نیز به پیروی از احکام فقه اسلامی سقط جنین را تعریف نکرده است بلکه در کتاب چهارم در باب دیات مواد ۴۸۷ الی ۴۹۳ را به دیه مقرر برای سقط جنین اختصاص داده است و این همان موادی است که قبلاً قانون گذار در قانون دیات مصوب بیست و چهارم آذر ماه ۱۳۶۱ در مواد ۱۹۴ الی ۲۰۰ بعنوان دیه سقط جنین آنرا تصویب و دادگاهها آنرا اجرا و اعمال می نمودند که لازم است قبل از ورود به بحث این مقاله ابتدا ذیلاً با توجه به حقوق اسلامی و نیز حقوق تطبیقی تعریف این جرم؛ وارکان تشکیل دهنده آن مورد بررسی قرار گیرد تا با شناخت کامل از جرم بودن عمل بتوان اعمال مجازات مقرر قانونی در آنرا مورد توجه قرار داد.^۳ منتها تا حدودی می توان اینگونه بیان نمود که سقط جنین در حقوق عبارتست از اخراج عمدی و غیر طبیعی و قبل از موعد طبیعی جنین به نحوی که حمل خارج شده از بطن مادر زنده نباشد یا قابل زیستن نباشد. لذا می توان اینگونه نتیجه گرفت که مفهوم سقط جنین در حقوق نیز تا حدودی نزدیک به تعریف فقها؛ و مفهوم فقهی آن می باشد. در اصطلاح پزشکی نیز سقط

^۱ - طریحی . شیخ فخرالدین . جلد ۲ . صفحه ۳۸۵

^۲ - قلعجی . کلمه سقط . صفحه ۱۷۵

^۳ - دکتر نوری . رضا . مقاله کیفر سقط جنین در قانون مجازات اسلامی

جنین اخراج عمدی یا مصنوعی یا خروج خود به خود حمل ناقص الخلقه و یا ناتمام قبل از موعد طبیعی می باشد. از نظر پزشکی قانونی اگر خروج جنین پس از شش ماه با بدست آوردن توانایی زندگی خارج از رحمی آن صورت گیرد، زایمان قبل از موعد نامیده می شود و اگر جنین قدرت زیستن نداشته باشد، سقط جنین محسوب می گردد^۱. برای وقوع سقط؛ فعل مرتکب ممکن است به چند صورت به وقوع بپیوندد منتها این افعال می بایست تنها به صورت فعل مثبت مادی خارجی واقع گردند و ترک فعل نمی تواند موضوع جرم سقط جنین قرار گیرد. فعل مرتکب ممکن است به صور زیر انجام گیرد:

حالت اول - گاهی عمل سقط جنین ممکن است توسط افراد ثالث و غیر متخصص صورت گیرد، هم چنانکه در ماده ۶۲۳ قانون مجازات اسلامی آمده است: «هرکس به واسطه دادن ادویه یا وسایل دیگری موجب سقط جنین زن گردد به حبس از شش ماه تا یک سال محکوم می گردد و اگر عالماً و عامداً زن حامله ای را دلالت به استعمال ادویه یا وسایل دیگری نماید که جنین وی سقط گردد به حبس از سه تا شش ماه محکوم خواهد شد»^۲ در اینجا عمل شخص ثالث نوعی معاونت در جرم است. چرا که از طرفی موجب وقوع جرم شده و از طرف دیگر با هدایت و راهنمایی خود، زن را دلالت به استعمال ادویه یا وسایل دیگری نموده است؛ ولی قانونگذار عمل شخص ثالث را به عنوان جرم خاص تلقی و برای مرتکب مجازات خاصی را مقرر نموده است.

حالت دوم - گاهی عمل سقط جنین ممکن است توسط افراد متخصص یا ماما یا دارو فروش و غیره صورت گیرد. در اینجا اگر شخص متخصص با علم و عمد اقدام به سقط جنین نماید، عمل او «بالمباشره» و اگر فقط وسایل سقط جنین را فراهم کند، بدون اینکه مستقیماً در اسقاط جنین دخالتی کرده باشد، عمل او «بالتسبیب» است. همانگونه که مطابق ماده ۶۲۳ قانون مجازات اسلامی «اگر طبیب یا ماما یا دارو فروش و اشخاصی که به عنوان طبابت یا مامایی یا

^۱ - شامبیاتی . هوشنگ . حقوق کیفری اختصاصی . جلد اول . صفحه ۴۰۴

^۲ - قانون مجازات اسلامی . مصوب ۱۳۷۰

جراحی یا داروفروشی اقدام می‌کنند؛ وسایل سقط جنین را فراهم سازند و یا مباشرت به اسقاط جنین نمایند به حبس از دو تا پنج سال محکوم خواهند شد...»^۱

حالت سوم- گاهی ممکن است توسط افراد غیر متخصص توأم با قهر و خشونت و آزار بر روی زن حامله صورت گیرد و موجب اسقاط جنین شوند. در این حالت مجازات مرتکب که با علم و عمد صورت گرفته باعث اعمال مجازات شدیدتری خواهد بود. که ماده ۶۲۲ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد: «هرکس عالماً و عامداً به واسطه ضرب یا اذیت و آزار زن حامله، موجب سقط جنین وی شود. علاوه بر پرداخت دیه یا قصاص حسب مورد به حبس از یک تا سه سال محکوم خواهد شد».^۲

حالت چهارم- زمانی است که خود زن بالمباشره اقدام به سقط جنین می‌نماید و آن موقعی است که زن عالماً و عامداً و بدون اجازه پزشک به خوردن ادویه یا ماکولات یا مشروبات یا استعمال وسایل مذکوره اقدام نماید.^۳ لازم به ذکر است تفاوتی بین اینکه حاملگی زن ناشی از رابطه مشروع باشد و یا زنا یا وطی به شبهه و تا تلقیح مصنوعی نیست و در این قبیل موارد شامل عمومات حرمت و احترام به جنین بوده و دلیل خاصی که بتوان موجب جواز سقط در این قبیل موارد دانست وجود ندارد»^۴

بخش سوم: ارکان لازم برای تحقق سقط جنین به عنوان یک عمل مجرمانه

به جهت آنکه سقط حمل مشمول عنوان مجرمانه سقط جنین گردد؛ تحقق شرایطی لازم می‌باشد. که در صوت عدم تحقق این شرایط عنوان مجرمانه سقط جنین معنایی پیدا نخواهد کرد.

۱- زن حامله باشد، یعنی نطفه کودک در بدن او منعقد شده باشد، چه به نظر بیشتر فقها و حقوق دانان از زمان استقرار نطفه در رحم زن و رشد و نمو آن و پس از تبدیل آن به

^۱- قانون مجازات اسلامی. مصوب ۱۳۷۰

^۲- همان منبع

^۳- شامبیاتی. هوشنگ. حقوق کیفری اختصاصی. جلد اول. صفحه ۴۱۰-۴۰۹

^۴- همان منبع. صفحه ۴۱۱-۴۱۰

علقه منعقد؛ و تا زمان تبدیل به حمل به صورت انسانی و تشخیص پسر یا دختر بودن و بالاخره پس از حلول روح تا قبل از زمان وضع حمل طبیعی هر گونه اقدام به اخراج مصنوعی حمل در تمام مراحل مذکور را سقط جنین تلقی نموده اند.

۲- اخراج جنین از بطن مادر به نحوی که غیر طبیعی باشد:

به عبارت دیگر وضع حمل یا زایمان که خروج طبیعی حمل از بطن مادر است، واقع نشود. بلکه اقدام مصنوعی به خروج از بطن مادر ملحوظ نظر فقها و حقوق دانان بوده است. بقول حقوق دان فرانسوی گارسون « سقط حمل عبارت است از منقطع ساختن دوران طبیعی بارداری» که ادامه طبیعی این دوران منجر به وضع حمل طبیعی خواهد شد.

۳- وجود سوء نیست و عنصر معنوی: وجود سوء نیست. در اقدام به سقط حمل که از عموماً شرعی و قانونی استنباط می گردد، چه اگر هدف از سقط جنین به عنوان مثال به وسیله پزشک نجات جان مادر بیمار بوده و یا در مواردی که وضع حمل مصنوعی قبل از موعد برای مادر و کودک ضروری باشد و در مواردی که طفل قبل از موعد، زنده از بطن مادر خارج و پس از چندی به دلایل دیگری فوت می کند. عمل مصداق سقط جنین نداشته و به لحاظ فقدان سوء نیت ارتکاب عمل مجرمانه تلقی نمی گردد تا شامل مجازات باشد.

بخش چهارم: عوامل وانگیزه های اسقاط جنین

عوامل وانگیزه های سقط جنین بسیار متنوع می باشد، به گونه ای که حتی این عوامل از نقطه ای به نقطه دیگر و از کشوری به کشور دیگر نیز متفاوت است و شدت و ضعف این عوامل به امور بسیار زیادی که از فرهنگ و نوع زندگی هر ملیت بر می آید، برخواید گشت: در ذیل به بررسی پاره ای از این عوامل و انگیزه ها در تحقق سقط جنین می پردازیم:

۱- رهایی از حمل نامشروع (زنا): تا آنکه حامل جنین، و همچنین فاعل مجازات جرم آن را بر خود بیوشاند. و از لکه ننگین بر خود رهایی یابد.

۲- به منظور حفظ سلامت مادر: که با تشخیص پزشک متخصص اگر جنین اسقاط نشود، سلامت مادر به خطر می‌افتد.

۳- در جایی که ادامه حمل باعث بیماری و ناتوانی جسمی در مادر گردد.

۴- به منظور محافظت از طفل شیرخوار: که در صورت حاملگی قطع شیر گردد و پدر توان اجاره دایه شیرده برای طفل را نداشته باشد و بیم از بین رفتن کودک باشد.

۵- اسقاط جنین به منظور رهایی از بیماری‌های موروثی و خصیصه‌های ژنتیکی: که به وسیله علم جدید به وجود آنها پی برده و در آینده نیز بیشتر پی خواهیم برد.

۶- اسقاط جنین به منظور محافظت بر زیبایی و عدم شکستگی اندام زن

۷- اسقاط جنین به جهت فقر و عدم توانایی بر محافظت و نگهداری از جنین و کودک

۸- اسقاط جنین به جهت عدم توانایی بر تربیت کودک و عدم آمادگی جهت تربیت کودک

۹- اسقاط جنین به جهت عدم آمادگی روحی زن جهت بارداری و گذراندن دوران حاملگی.

برای تحقق یافتن این گونه اسباب و اعتبار شرعی بدان، شرایط زیر لازم می‌باشد:

اول آنکه: اسباب ضروری در حال موجود باشد، نه متوقعی و منتظره

دوم، نتایج حاصل از این اسباب و عوامل، به صورت یقینی باشند و نه وهمی و خیالی^۱.

بخش پنجم: اقسام مختلف اسقاط جنین

سقط جنین را می‌توان به اقسام زیر تقسیم بندی نمود:

^۱- نعمتی . احمد . مقاله سقط جنین از دیدگاه فقه مقارن . گروه فقه دانشگاه الهیات، مذاهب اسلامی، تهران، ایران . شماره

بند اول: سقط عادی و طبیعی

گاهی ممکن است به علت بیماری یا عوامل محیطی یا علت ژنتیکی و.. جنین سقط شود. به این قبیل سقط‌ها سقط عادی و طبیعی می‌گویند. با توجه به اینکه در سقط عادی و طبیعی جرم و جنایتی تحقق ندارد و کسی عامل آن نیست. مجازاتی نیز پیش بینی نشده است.^۱ زیرا در حقوق اسلام مجازات تابع جرم و جنایت است، در صورتی که عنصر مادی و معنوی جنایت تحقق یابد، مجازات نیز مطرح می‌شود. از آنجا که در سقط عادی جرم و جنایتی رخ نداده است، مجازات آن منتفی خواهد بود.^۲

بند دوم: سقط طبی و درمانی

گاهی ممکن است به جهت حفظ جان مادر، نیاز به سقط باشد، در این صورت بنا بر ضرورت و توصیه پزشک متخصص جنین سقط می‌شود، در این نوع سقط نیز با توجه به این که جرم و جنایت تحقق ندارد و برای حفظ جان مادر چنین تصمیمی گرفته می‌شود؛ اجرای مجازات نیز مطرح نمی‌باشد. زیرا در این نوع سقط رعایت مصلحت حفظ جان مادر مورد توجه می‌باشد و به جهت اهمیت جان مادر حکم به سقط جنین داده می‌شود. ابتدا در اینجا لازم به توضیح می‌باشد که اسقاط جنین بنا بر تشخیص پزشک به جهت آنکه عنوان مجرمانه به خود نگیرد شرایطی خاص را دارا می‌باشد که اجمالا بدانها می‌پردازیم. سازمان بهداشت جهانی در یک تقسیم بندی کلی و جامع موارد سقط جنین مجاز در کشورهای مختلف را به چند گروه ۱- نجات جان زن و حفظ سلامت جسمی و روان مادر یا جنین ۲- سقط جنین ناشی از تجاوز به عنف و یا زنا با محارم ۳- نقایص جسمانی ۴- دلایل اقتصادی.. بنا به درخواست خود تقسیم کرده است. اکثریت کشورها نیز با دلایل و انگیزه های معلوم موضوع فوق را تجویز کرده و یا منع نکرده اند. چنانکه در گذشته برخی از کشورها نظیر چین و سوئد در تمام موارد فوق اجازه ی سقط جنین را داده اند و برخی نیز کمی محدودتر موارد را پذیرفته اند. با تاکید بر

^۱ - افتخاری. بررسی جرم سقط جنین. صفحه ۷۴

^۲ - دکتر سید عسکری حسینی مقدم. مقاله مسولیت کیفری سقط جنین. بتاریخ ۸۸/۲/۵

حساسیت موضوع کشورهای اسلامی نیز نسبت به مسأله سقط جنین در مقایسه با دیگر کشورها این مسأله را به صورت محدودتری تجویز نموده اند به گونه ای که در ایران نیز مطابق با طرح قانون سقط درمان تصویب شده از طرف شورای نگهبان، سقط درمان با تشخیص سه پزشک قانونی مبنی بر بیماری جنین که پس از ولادت به علت عقب افتادگی یا ناقص الخلقه بودن موجب حرج مادر است، و یا بیماری مادر که تهدید جانی مادر است. و یا بیماری مادر که با تهدید جانی مادر توأم باشد. قبل از وسوج روح (چهار ماهگی) با رضایت زن مجاز می باشد و مجازات مسئولیتی متوجه پزشک نخواهد بود. دکتر عباسی شیخ الاسلامی^۱، حقوق دان و مدرس دانشگاه نیز در این باره اظهار می دارد که قانون سقط جنین که در مجلس تصویب گردید، بنابراین قاعده عقلی است و برای بهبود نسل آینده مفید خواهد. وضع عسر و حرج یک قاعده عقلی است و با توجه به این که اگر بچه معلولی به دنیا بیاید، هزینه هایی را برای خود، والدین و جامعه دربر خواهد داشت، لذا این قانون می تواند از این موارد جلوگیری کند.

بند سوم: سقط جنین جنایی

سقط جنین جنایی عبارتست از آنکه کسی به سبب جنایتی، جنینی که در رحم مادر است را از بین ببرد، خواه سقط جنین از روی عمد و قصد و اراده جنایتکار باشد و یا غیر عمدی و بدون قصد اراده و یا از روی اشتباه و خطا باشد. سقط جنینی که جرم به حساب می آید و برای آن مجازات تصور شده است، این قسم سقط جنین است:

کیفر و مجازات در اینجا با توجه به شخص جانی، حالات متفاوتی خواهد داشت. زیرا جانی یا خود مادر است و یا غیر او. در حالت اخیر غیر مادر به طور عمدی مباشرت به اسقاط جنین کرده اند. که این کار را از طریق ضرب و شتم و اذیت و آزار زن حامله انجام داده و یا به دنبال درخواست مادر و تمکین وی در مقابل او با دادن دارو و وسائل دیگر اقدام به سقط نموده است و فرد مرتکب یا پزشک یا دارو فروش می باشد و یا از افراد عادی است. کیفر سقط جنین نیز به تبع این حالات با یکدیگر متفاوت است که در مباحث آینده به طور تفصیلی بدان پرداخته

۱ - دکتر شیخ السلامی . عباس . جزوه جزای اختصاصی . دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی . واحد مشهد . ۱۳۸۵

خواهد شد.^۱ همچنین در تقسیم بندی دیگری نیز می توان انواع سقط جنین را اینگونه بیان نمود:

در حقوق جزای ایران وبه پیروی از فقه امامیه^۲ سقط جنین ممکن است مانند سایر جنایات وارد بر انسان به صورت عمد وشبه عمد وخطای محض اتفاق افتد و ملاک عمد وخطایی بودن آن نیز همانند سایر جنایات است. این ملاک ها در مواد ۲۰۶^۳، ۲۹۵^۴، ۲۹۶^۵ قانون مجازات اسلامی عنوان شده است. در موارد خطای محض وشبه عمد؛ چه جنین روح پیدا کرده باشد وچه نکرده باشد؛ دیه ثابت خواهد بود که حسب مورد عاقله جانی یا خود او شخصاً می پردازد.

بخش ششم: انواع مجازات سقط جنین و مولفه های تأثیر گذاری در آن

بنابر نظرات فقهی و حقوقی مجازات سقط جنین عبارتست از ۱- قصاص ۲- دیه ۳- تعزیر

-
- دکتر سید عسکری حسینی مقدم . مقاله مسولیت کیفری سقط جنین . موضوع فقه کیفری . بتاريخ ۸۸/۲/۵^۱
- ^۲ - خمینی . روح الله . تحریر الوسیله . قم . مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان . جلد ۲ . مسأله ۱۰ . صفحه ۵۹۸
- ^۳ - قتل در موارد زیر قتل عمدی است :
- الف- مواردی که قاتل با انجام کاری قصد کشتن شخص معین یا فرد یا افرادی غیر معین از یک جمع را دارد خواه آن کار نوعا کشنده باشد خواه نباشد ولی در عمل سبب قتل شود.
- ب- مواردی که قاتل عمدا کاری را انجام دهد که نوعا کشنده باشد ؛ هرچند قصد کشتن شخص را نداشته باشد.
- ج- مواردی که قاتل قصد کشتن را ندارد و کاری را که انجام می دهد نوعا کشنده نیست ولی نسبت به طرف بر اثر بیماری و یا پیری ویا ناتوانی یا کودکی و امثال آنها نوعا کشنده باشد و قاتل نیز به آن آگاه باشد.
- ^۴ - در موارد زیر دیه پرداخت می شود :
- الف- قتل یا جرح یا نقص عضو که به صورت خطاء محض واقع شود.....
- ب- قتل یا جرح یا نقص عضو که به صورت خطاء شبه عمد واقع شود....
- ج- مواردی از جنایت عمدی که قصاص در آنها جایز نیست.
- ^۵ - در مواردی که کسی قصد تیر اندازی به کسی یا شیئی یا حیوانی را داشته باشد و تیر او به انسان بی گناه دیگری اصابت کند عمل او خطای محض محسوب می شود.

که در حقوق اسلام این مجازات‌ها براساس جرم‌ها و نقشی که مجرم و مباشر جرم ایفاء می‌کند و همچنین با توجه به مراحل مختلف ارتکاب جرم متفاوت خواهد بود.

بند اول: بررسی مجازات سقط جنین براساس عنصر اراده و قصد جنایتکار

در علم حقوق جرم از نظر عنصر اراده به سه گروه تقسیم می‌گردد:

۱- جرم عمدی: جرمی را که با قصد و اراده جنایتکار انجام شده باشد، جرم عمدی گویند. در جرم عمدی هدف جنایتکار تحقق جنایت است و چه بسا در این راه از وسیله و ابزار استفاده می‌کند که سبب تحقق جنایت می‌شود. به نظر فقها در صورت جرم عمدی تحقق می‌یابد که انسان بالغ و عاقل با قصد اراده جرمی را انجام دهد و از وسیله و ابزاری استفاده کند که سبب جنایتی می‌شود.^۱ بر این مبنا در تحقق جرم عمدی دو عنصر مهم لازم است:

الف) قصد انسان عاقل و بالغ بر تحقق جرم

ب) استفاده از ابزار و وسیله‌ای که غالباً سبب تحقق جرم می‌شود.^۲

در مورد عنصر اول (عنصر انسان عاقل و بالغ) در بین فقها اتفاق نظر است. لذا اگر کودک نابالغ یا دیوانه مرتکب جرمی گردد، جرم عمدی نخواهد بود. همین‌طور اگر انسان بالغ و عاقل بدون قصد مرتکب جرمی شود، جرم غیر عمدی است. اما در مورد عنصر دوم در بین فقها اختلاف نظر است. برخی از فقها این عنصر را در تحقق جرم عمدی شرط دانسته‌اند لذا گفته‌اند: اگر جنایتکار با وسیله‌ای که سبب جرم نیست مرتکب جنایت شود، جرم عمدی نیست^۳ بعضی از فقها نیز معتقدند: ابزار وسیله در تحقق جرم عمدی نقش دارد و اگر کسی با ابزاری

^۱ - محقق حلی . ابوالقاسم نجم الدین جعفرین حسن . (۱۹۸۳م) . شرایع السلام . جلد ۴ . صفحه ۹۷۱

^۲ - شهید ثانی . روضه البهیة فی شرح لمعه الدمشقیة . چاپخانه علمیة قم . جلد ۱۰ . صفحه ۱۶

^۳ - محقق حلی . ابوالقاسم نجم الدین . ۱۹۸۳ . شرایع السلام . جلد ۴ . صفحه ۹۷۱

که سبب جرم نمی شود بر دیگری جنایت وارد کند، جنایت عمدی است.^۱ به هر حال معیار در جرم عمدی این است که جنایتکار هم در قصد و هم در فعل عامد باشد.

۲- جرم شبه عمد در صورتی که یکی از دو عنصر مذکور نباشد جرم شبه عمد خواهد بود. مانند آن که کسی بدون قصد با وسیله ای که کشنده نیست، دیگری را بکشد، در این صورت قتل شبه عمد است. در ماده ۲۹۵ تبصره ۳ قانون مجازات اسلامی در تعریف جرم شبه عمد آمده است، هرگاه بر اثر بی احتیاطی یا بی مبالاتی یا عدم رعایت نظامات یا عدم مهارت و عدم رعایت مقررات مربوطه قتل یا ضرب و جرح واقع شود، به نحوی که اگر این مقررات رعایت می شد، حادثه ای اتفاق نمی افتاد، قتل یا ضرب یا جرح در حکم شبه عمد است.^۲

لذا گفته اند: در شبه عمد جنایتکار در کارش عامد است ولی در قصدش خطا کرده است.^۳

۳- جرم خطای محض: در صورتی که جنایتکار، نه قصد تحقق جرمی را داشته است و نه از ابزاری برای تحقق جرم استفاده کرده است، بدان خطای محض می گویند. مانند آنکه کسی تیری به قصد شکار حیوانی شلیک کرده است. ولی تیر به زن حامله ای برخورد کرده است و جنین او سقط شود و یا آنکه کودکی با ایراد ضربه ای باعث سقط جنین زن شود، یا کسی در خواب مرتکب جنایت شود^۴ معیار در خطای محض این است که جنایتکار هم در قصد و هم در فعل اشتباه کرده باشد.^۵

۱- شهید ثانی . جلد ۱۰ . صفحه ۱۷ ؛ امام خمینی . تحریر الوسیله . ج ۲ . صفحه ۵۵۳ - قانون مجازات اسلامی . مصوب ۱۳۷۰^۲
 ۳- محقق حلی . ابوالقاسم نجم الدین . ۱۹۸۳ . شرایع السلام . جلد ۴ . صفحه ۱۰۱۷
 ۴- خمینی . روح الله . تحریر الوسیله . جلد ۲ . صفحه ۵۵۴
 ۵- محقق حلی . ابوالقاسم نجم الدین . ۱۹۸۳ . شرایع السلام . جلد ۴ . صفحه ۱۰۱۷

بخش هفتم: بررسی مجازات سقط جنین براساس میزان رشد و تکامل جنین

دومین مولفه ای که در بررسی میزان مجازات در سقط جنین مطرح است، میزان رشد و تکامل جنین است. در حقوق اسلام از زمان انعقاد نطفه، دوره های جنین شروع می گردد و این دوره ها عبارت است از نطفه، مضغه و علقه و.. با توجه به اینکه سقط در هر مرحله ای دارای مجازات خاصی است. براساس مراحل رشد کودک جنینی مسئولیت کیفری آن را بررسی میکنیم.

بند اول: مجازات سقط جنین قبل از دمیده شدن روح

در صورتی که سقط جنین قبل از دمیدن روح رخ دهد، خواه از روی عمد باشد یا شبه عمد و یا خطای محض، جنایتکار باید دیه پرداخت کند. آراء فقها و مبانی فقهی آن: ۱- نظر مشهور در بین فقها این است که دیه جنین در صورتی که خلقش کامل شود، ولی روح در آن دمیده نشده باشد، ۱۰۰ دینار است ولی دیه نطفه ۲۰ دینار و دیه علقه و دیه مغنه ۶۰ دینار، دیه جنینی که استخوان در آن روئیده ۸۰ دینار است.^۱ برخی از فقها این حکم را اجماعی دانسته اند و معتقدند در حکم مذکور فقها اجماع و اتفاق نظر دارند.^۲ مبانی نظر فقها، روایات معتبر و صحیحی است که به برخی از این روایات اشاره می شود.

الف) امام صادق(ع) فرمودند: علی(ع) دیه جنین را ۱۰۰ دینار قرار داد، برای نطفه ۲۰ دینار برای علقه ۴۰ دینار، برای مضغه ۶۰ دینار و برای عظمه ۸۰ دینار و وقتی جنین از گوشت پوشیده شد، دیه آن ۱۰۰ دینار است.^۳

^۱ - شیخ مفید . کتاب ارشاد . صفحه ۷۶۳؛ ابن براج . قاضی عبدالعزیز جلی . المهذب . جلد ۲ . صفحه ۵۰۹

^۲ - علم الهدی . سید مرتضی . صفحه ۳۹۲؛ شیخ طوسی . المبسوط . جلد ۴ . صفحه ۹۱۴؛ نجفی . شیخ محمد حسن . جواهر الکلام . جلد ۴۳ . تهران . دارالکتب الاسلامیه . صفحه ۳۵۶؛ فیض کاشانی . عین الیقین . جلد ۲ . صفحه ۱۵۴؛ شهید ثانی . فی

شرح المعه الدمشقیه . جلد ۱ . صفحه ۲۹۰؛ خوئی . حاج سید ابوالقاسم . معجم رجال الحدیث . جلد ۲ . صفحه ۳۹۸

^۳ - عاملی . شیخ حر . وسائل الشیعه . باب ۱۹ از دیه ابواب دیه اعضاء

ب) ابن مسکان از امام صادق روایت کرد که آن حضرت فرمودند: دیه جنین ۵ جزء است. آن دیه نطفه است که ۲۰ دینار است، دیه علقه که ۴۰ دینار است و دیه مضغه است که ۶۰ دینار می‌شود. وقتی جنین کامل شد، دیه آن ۱۰۰ دینار است و آنگاه که روح در آن دمیده شد اگر مرد بود، دیه آن ۱۰۰۰ دینار و یا ۱۰۰۰۰ درهم است. و اگر زن بود دیه آن ۵۰۰ دینار است.^۱

در اینجا ذکر چند نکته ضروری به نظر می‌رسد، نکته اول به نظر مشهور فقها در این مرحله فرق نمی‌کند، جنین دختر باشد یا پسر، زیرا روایاتی که در این مورد وارد شده است، به صورت مطلق است و در آن فرقی بین دختر و پسر نیست، برخی از فقها در این مسأله ادعای اجماع کرده‌اند و ابن ادریس گفت: اختلافی در این حکم نیست.^۲ ولی شیخ طوسی در المبسوط و محقق اردبیلی معتقد بودند: اگر جنین کامل باشد، ولی روح در آن دمیده نشده است، در صورتی که جنین پس باشد، دیه آن ۱۰۰ دینار است ولی اگر جنین دختر باشد دیه آن ۵۰ دینار است. در حالی که مشهور فقها معتقدند: دیه جنین ۱۰۰ دینار است چه پسر باشد و چه دختر، در هر حال مستند نظر مشهور فقها، روایات معتبر است^۳ اما سایر فقها معتقدند، تفاوت دیه دختر و پسر مربوط به جنینی است که روح در آن دمیده است، نه قبل از آن.^۴

نکته دوم: از ظاهر روایات و نظر فقها بدست می‌آید که مجازات سقط جنین قبل از دمیدن روح دیه است، خواه سقط جنین از روی عمد و با قصد و اراده باشد و یا از روی خطا و سهو و فراموشی. در هر حال بر جنایت کار دیه واجب است. کفاره بر او واجب نیست.^۵

^۱ - همان منبع . باب ۲۱ از ابواب دیه نفس

^۲ - ادریس . احمد ابن . جلد ۳ . صفحه ۴۱۶

^۳ - خوئی . حاج سید ابوالقاسم . معجم رجال الحدیث . جلد ۲ . صفحه ۴۰۳ ؛ شیخ طوسی . المبسوط . جلد ۷ . صفحه ۹۹۴

^۴ - نجفی . محمد حسن . ۱۳۶۳ . جلد ۴۲ . جواهر الکلام فی شرح شرایع السلام . تهران . دارالکتب السلامیه . صفحه ۴۱۰ ؛

خوئی . همان منبع . صفحه ۴۰۳

^۵ - ادریس . احمد ابن . جلد ۳ . صفحه ۴۱۸ ؛ محقق حلی . ابوالقاسم نجم الدین . ۱۹۸۳ . شرایع السلام . جلد ۴ . ص ۱۰۴۷

نتیجه گیری

حال که به طور مفصل پیرامون بزه سقط جنین مطالبی مطرح شد و نظریات مختلفی مورد رسیدگی و بررسی قرار گرفت می خواهیم با بیان کلی دو دیدگاه اصلی نسبت به نحوه مجازات در جرم سقط جنین به یک نتیجه گیری نهایی دست بیاییم. در فقه و نظریات فقها اختلافاتی در خصوص نحوه و نوع مجازات سقط جنین وجود دارد مثلاً افرادی چون آیه الله خویی؛ شیخ طوسی و... اعتقادی بر قصاص نمودن جانی در بزه سقط جنین نداشتند و این نظر را نه به جهت آنکه موضوع از شمول قتل عمد خارج است بلکه از باب عدم حصول شرایط قصاص در این باب اختیار نموده اند. از طرفی هم گروهی مانند فخرالمحققین؛ صاحب جواهر؛ محقق حلی و سایرین.. بنابر قول مشهور به این موضوع معتقدند که جنینی که روح در آن دمیده شده است در دیه و قصاص؛ حکم انسان متولد شده را خواهد داشت و مرتکب سقط حمل هر چند مادر در صورت حصول شرایطی قصاص می گردد. البته بدیهی است اگر در حیات جنین و دمیده شدن روح در آن شک و تردید حاصل آید هر چند حمل دارای حرکت باشد، قصاص ساقط می گردد. در نهایت می توان تا حدودی با در نظر گرفتن کلیه ی عقاید و دیدگاه های بررسی شده فقها و حقوقدانان در خصوص بزه سقط جنین و نحوه ی اعمال مجازات آن؛ بدین گونه مطالب را جمع بندی نمود که؛ قانونگذار با انتخاب عنوان مجرمانه خاص « سقط جنین » به طور مطلق، اعم از اینکه قبل از مرحله دمیدن روح و یا پس از آن باشد، این جرم را از عموماًت قتل خارج نموده است. وجود شخص زنده به عنوان رکن مهم وقوع قتل عمد شامل جنین ذی روح نبوده، بلکه شخص زنده به کسی اطلاق می شود که زنده متولد شده باشد و سپس به قتل برسد. این ضابطه با حقوق سایر کشورها و همچنین با موازین فقهی نیز مطابقت دارد. بر این اساس، در صورتی می توان مجازات قصاص را در مورد مرتکبین سقط جنین عمدی اعمال نمود که در مقررات خاص سقط جنین این مجازات وضع شده باشد؛ حال آنکه در هیچ یک از مقرراتی که اختصاص به سقط جنین دارد اشاره ای به مجازات قصاص نشده است، به جز ماده (۶۲۲) ق.م.ا که آن نیز همانطور که گذشت؛ ناظر به مرتکب سقط جنین نیست، بلکه اشاره به ضرب و جرحهایی دارد که بر اثر ایراد ضرب و اذیت و آزار ممکن است به مادر وارد گردد.

منابع و مأخذ

۱. قرآن کریم. سوره بقره
۲. محمدی. ابوالحسن. حقوق کیفری اسلام
۳. شیخ طوسی. المبسوط. جلد هفتم
۴. قرآن کریم. سوره انعام
۵. قرآن کریم. سوره اِسرى
۶. شامیاتی. هوشنگ. حقوق کیفری اختصاصی. جلد اول
۷. قانون مجازات اسلامی. مصوب ۱۳۹۴
۸. خمینی. روح الله. ترجمه تحریر الوسیله. مترجم علی اسلامی. جلد چهارم
۹. شهید اول. لمعه دمشقیه. ترجمه و تبیین علی شیروانی
۱۰. گرجی. ابوالقاسم. کتاب دیات
۱۱. قرآن کریم. سوره مبارکه مائده
۱۲. آیین نامه نحوه اجرای احکام قصاص، رجم، قتل، صلب، اعدام و شلاق موضوع ماده ۲۹۳ قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور کیفری
۱۳. قرآن کریم. سوره نجم
۱۴. لنگرودی. جعفر. ترمینولوژی حقوق. تهران انتشارات گنج دانش
۱۵. قانون مدنی. فصل چهارم و پنجم. تدوین جهانگیر منصور. چاپ ۱۳۸۴
۱۶. سالدردی. ۱۳۶۷. جنین شناسی پزشکی لانگمن. چاپ اول. مترجم ماندانا اعرابی و فرید رئیس زاده. تهران موسسه انتشاراتی تیمورزاده

۱۷. جبعی العاملی. زین الدین. الروضه البهیه. بیروت دار العالم اسلامى. جلد ۱۰

۱۸. عاملی. شیخ حر. (۱۳۹۸م). وسائل الشیعه. تهران: المکتبه الاسلامیه. چاپ پنجم. جلد ۱۹

۱۹. جوهری. کلمه سقط طریحی. جلد ۲

۲۰. ابن منظور. (۱۹۹۰م). لسان العرب. الطبعه الاولی. دارالفکر بیروت. جلد ۷

۲۱. طریحی. شیخ فخرالدین. جلد ۲

پروہشکاه علوم انسانی ومطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی